

1929 EKONOMİK KRİZİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMASI*

THE REFLECTION OF THE ECONOMIC CRISIS OF 1929 IN THE TURKISH PRESS

Rabia YAMAN**
Metin KOPAR***

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 17/12/2022 Düzeltme/Revised: 23/12/2022 Kabul/Accepted: 24/12/2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Atf / Cite as: Yaman, R. ve Kopar, M. (2022). 1929 Ekonomik Krizinin Türk Basınındaki Yansıması. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 195-211. <https://doi.org/10.52735/bellek.1220484>

ÖZ

Toplumların, ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına giriştikleri faaliyetleri kapsayan ekonomi, aynı zamanda refahla doğru orantılıdır. Bu refahı sağlamak kadar dengede tutmak, sürekliliğini korumak da oldukça önemlidir. Ekonomiyi dengede tutabilmek için ise tam anlamıyla oturmuş bir sisteme ve savaştan uzak bir ortama ihtiyaç vardır. Tarihteki emsallerinden de görülebileceği gibi savaş, yalnızca savaş taraftarı devletlerin değil, tüm devletlerin ekonomilerini sarsan bir durumdur. Fakat 1900'lü yılların ilk çeyreği incelendiğinde savaştan uzak bir dünyayla karşılaşmak pek de mümkün değildir. Bu dönemde dünya, birçok savaşla karşı karşıya kaldığı gibi, özellikle I. Dünya Savaşı'yla zorlu bir sürece girmiştir. Ekonomiyi derinden etkileyen bu savaşı en az hasarla atlatan devlet ise ABD olmuştur. Fakat özellikle Avrupa'ya verdiği kredilerin ödenememesi ve beklentilerinin karşılanmaması ABD'yi, büyük krize doğru sürüklemiştir.

ABD'de 1929'de borsadaki ani düşüşle patlak veren fakat bunun dışında da birçok sebebi olan kriz, kısa sürede Avrupa'yı da etkisi altına almıştır. Dönemin en güçlü ekonomisinin çökmesiyle başlayan krizin Türkiye'de kendine yer bulması da zor olmamıştır. Fakat diğer devletlere nazaran bu süreci daha az hasarla atlatan Türkiye'de kriz, Türk lirasının değer kaybetmesiyle başlamış ve ithalat ve ihracatın düşmesiyle de devam etmiştir. Genç Türkiye'nin karşısına çıkan bu ilk kriz, basında da uzunca bir süre yer edinmiştir. Bu çalışmada da 1929 krizi genel hatlarıyla incelenmiş ve krizin Türkiye'deki etkisine değinilmiştir. Burada da özellikle dönemin gazeteleri ve araştırma çalışmaları incelenmiş ve daha önce yapılmış çalışmaların bulgularına da yer verilerek kapsamlı bir

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Yüksek Lisans, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, rabiayaman65@gmail.com, **ORCID: 0000-0001-6901-5954**.

*** Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.kopar@hotmail.com, **ORCID: 0000-0001-8563-4114**.

araştırma ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak asıl kaynak olarak 1929-1930 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan gazeteler dikkate alınmış ve krizin basındaki yansımalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Politika, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türk Basını.

EXTENDED SUMMARY

Economics, which involves activities that societies engage in to meet their needs, is also directly proportional to welfare. Stabilizing and maintaining this economic welfare is as equally important as providing it. A fully established economic system and a war-free environment are required for the stabilization of the economy. As can be seen from its examples in history, war is a phenomenon affecting not only the economy of war-supporting states but also that of all states. However, when we look at the first quarter of the the1900s, it would be impossible to state that the world was war-free at the time. During this period, the world faced many wars and underwent a rather difficult process, especially during World War I. The state that could come out of this war, deeply affecting economics, with the least damage was the U.S. However, the fact Europe could not pay its loans to the U.S. and that it could not meet its expectations led the U.S. into a major crisis.

In this study, the economic crisis that emerged in the USA in 1929 was examined in general terms, and the impact of the crisis in Turkey was mentioned. Here too, especially the newspapers of the period were consulted, and thus, what kind of effect the crisis had on society was examined. At the same time, the research works related to the great depression were also examined and the findings of the previous studies were also included. However, as the main source, the newspapers published at regular intervals were taken into consideration, and thus, it was aimed to look at the examined period from different perspectives. Newspapers, which also enable us to witness the period under review, have also been sources that allow seeing the events from many perspectives since they are publications containing different views. Thanks to the press, the footsteps of the crisis were heard all over the world in a short time, and as the sphere of influence expanded, the countries in the circle of the crisis continued to inform society with their local publications. Therefore, the area of influence created by this crisis in Turkey has become clearer with the press, and this area of influence is included in this study.

As a result of the sources examined, it has been seen that the economic crisis of 1929 has been a crisis that has been making its footsteps heard for a long time. The approaching crisis, as the economic imbalance experienced especially after World War I, made itself felt in the USA, which is the strong front of the economy, broke out after a short time, although precautions were taken. The string of causes created a huge impact in a short time, and this first showed itself with the sudden drop in the US stock market. After this decline, a serious imbalance process started in the market and soon spread to Europe. With the expansion of its sphere of influence, it did not take long for the crisis to take its place in Turkey as well, and movements began with disruptions in foreign trade. In this process, although various measures were taken for Turkey to overcome the crisis with the least damage, due to the widening of the impact area of the crisis and the inadequate measures taken, Turkey was also affected by the crisis.

The newspapers published in Turkey in 1929 did not give full coverage of the crisis at the beginning, but they talked about the movements in the world market. However, in the newspapers that also mentioned the depreciation of the Turkish Lira against the Sterling, the news mostly continued on this depreciation in the next period. However, as this loss of value grew and began to shake the trade balance in a short time, the news started to focus on the measures to be taken by the government. From time to time, the newspapers, which refer to the measures, did not attribute the loss of value experienced for a long time to the great depression, but towards the end of 1929, the great depression also reflected in the Turkish press with the imbalance in the world market. It has been emphasized that Turkey is also under the influence of the current crisis, and especially measures have been taken in the ongoing process.

In 1930, the newspapers, which made the crisis the main agenda, gave information about the current economic situation of the country and published the measures taken. The situation in the country during the crisis was reflected transparently, along with the newspapers that occasionally criticize them. The crisis against all measures and measures has seriously affected the economy of young Turkey, which is still being established, and this crisis has been one of the most important turning points in the country. After the measures taken in the period following the economic crisis, new economic policies were also determined, and with the decrease in the effects of the crisis, a new economic period based on agricultural and industrial production started in Turkey.

Keywords: Economic policy, The Great Depression of 1929, Turkish Press.

GİRİŞ

Ekonomi, devletlerin tam anlamıyla bağımsız olabilmelerinin en önemli koşullarından biridir. Bu nedenle devletler, milli bir ekonomi yaratmak ve bunu muhafaza etmek için hem içeride hem de dışarıda daima mücadele etmişlerdir. Ekonominin bu denli önemli olmasının sebebi ise toplumsal refahtır. Bir toplumun her anlamda en iyi şekilde yaşamasını ifade eden refah, varlığıyla birlikte sosyal ve siyasal sorunları adeta yok eder. Dolayısıyla sağlam bir iktisat, devletlere bağımsızlık kazandırırken, aynı zamanda sorunları da büyük ölçüde ortadan kaldırır. İktisâdî bir güce sahip olmak devletin refah seviyesini yükselttiği gibi devletlerarası ilişkilerde de söz sahibi olmasını sağlar. Bu durum iktisâdî gücün önemini vurgulaması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte ekonomik sistemlerin zarar görmesi de toplumları büyük ölçüde yaralar ve devamında da birçok sorunu beraberinde getirir ¹.

İktisâdî güç varlığıyla tüm dünyayı etkileyebildiği gibi, kaybıyla da tüm dünyada yankı uyandırabilecek olan bir güçtür. Dolayısıyla sahip olunması kadar korunması da gereklidir. Fakat hiçbir ekonomik sistem varlığını sonsuza dek koruyamamış ve önlemlerin zayıf kaldığı yerlerde de çökmek zorunda kalmıştır. Dünya tarihi incelendiğinde bu anlamda zikredilebilecek, çeşitli sebeplerle meydana gelmiş birçok krizin var olduğu da görülecektir. Bu krizler arasında tüm dünyayı etkileyen en önemli krizlerden biri 1929'da ABD'de patlak veren ve Büyük Depresyon olarak da adlandırılan ekonomik krizdir ².

Hisse senetlerinin ani düşüşüyle kendisini göstermeye başlayan kriz, aslında I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan ekonomik istikrarsızlığın ve mevcut bankalardaki sistemsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. ABD'den sonra Avrupa'da da kendisini gösteren kriz, kısa bir süre içerisinde Türkiye gündeminde de kendine yer edinmiştir. Bu dönemde bilgiler de sınırlı düzeyde olduğu için ve süreç birçok problemi beraberinde getirdiği için 1929 buhranı, uzunca bir süre dünya gündeminde kalmıştır ³.

1. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı

1.1. Ekonomik Kriz Öncesi Genel Durum

XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar dünya, birçok savaşla karşı karşıya kalmış ve büyük kayıplar vermiştir. Bu savaşlar, devletlere ağır yükler yüklemekle birlikte maddi anlamda da büyük yıkımlara sebep olmuşlardır. Çünkü savaş dönemlerinde üretim ciddi miktarda düştüğü gibi, dış ticaret de genel anlamda durma noktasına gelmiştir. Ayrıca savaş için gerekli malzemelerin tedarik edilmesi ve askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması da ülkeleri oldukça zora sokmuştur. Bu durum bazen belirli bir bölgeyi etkilese de genelde tüm dünyada yankı uyandırmıştır⁴. Dünya genelinde ekonomik olarak zorlu bir süreci beraberinde getiren savaşların başında ise şüphesiz I. Dünya Savaşı gelmektedir. Savaş, milliyetçilik akımının kendine yer edinmeye başladığı ve ülkelerin hammadde arayışında olduğu bir dönemde patlak vermiş ve tüm dünyayı etkilemiştir.

1914-1918 yılları arasında İtilaf ve İttifak devletlerince verilen çetin mücadelenin ardından İtilaf bloğu galip gelmiş ve savaştan sonra dünyada köklü değişimler yaşanmıştır. Özellikle imparatorlukların yıkılıp yerlerine milli devletlerin kurulması sürecin en önemli sonuçlarından biri olmuştur. Fakat tüm bu sonuçlardan ziyade yaşanan en ciddi problem iktisâdî

¹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 15-17.

² Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, *Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri*, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 2, Sayı: 42, s. 1-6.

³ Zübeyir Turan, *Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 58-59.

⁴ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi...*, s. 163-171.

istikrarın kaybı olmuştur. Savaşın sonra dünya genelinde ekonominin zorlu bir süreç girmesine karşın ABD cephesinde ise durum, Avrupa'ya nazaran daha parlak olmuştur. Savaşın daha az zararla çıkan ABD, dönemin en güçlü ekonomisi olarak konumunu korumuştur. ABD, bu güçlü ekonomisiyle savaş sırasında ve sonrasında Avrupa'ya ciddi oranlarda krediler vermiş, fakat bu kredilerin geri ödenmesi konusunda problemler yaşanmıştır. Bu problemleri iktisadî beklentilerinin karşılanmaması takip etmiş ve ABD, ekonomisinde küçük çaplı problemler yaşamaya başlamıştır.⁵

1.1.1. Ekonomik Kriz Öncesi ABD

I. Dünya Savaşı'nın ülkeler üzerine yüklediği ekonomik yük, kendisini özellikle Avrupa'da göstermiştir. Savaşın en geniş coğrafyası olarak da zikredilebilecek olan Avrupa, savaş sırasında ihtiyaçlarını karşılama konusunda çoğu kez yetersiz kalmıştır. Bu durumun sebeplerinden biri de altın temelli bir para sistemine sahip olması ve bunun, ihtiyaçları karşılamadığını fark ettiğinde sistemsiz bir şekilde para basması olmuştur. Basılan paralar ise bir süre sonra karşılıksız kalmış ve enflasyonu beraberinde getirmiştir.⁶

ABD, savaş sırasında ülkelere bedel veya kredi karşılığında savaş aracı satmış ve sanayisini de güçlendirmiştir. Aynı zamanda bölgelere tarım ürünleri göndermiş ve tarımsal anlamda da ciddi bir yol almıştır. Avrupa bu süreçte bedel olarak çoğunlukla altın kullanmış, ayrıca ABD'ye altın karşılığında para bastırılmış ve altın stoklarını gün geçtikçe eritmiştir. ABD'ye akan bu stok savaşın sonra Avrupa'da belirgin bir yokluk yaratmıştır. Çünkü Avrupa, savaşın sonra elinde bulunan altın rezervinin büyük kısmını kaybetmiş, ABD'ye karşı da borçlanmıştır.⁷

1920'lerin başında otomotiv ve elektrik sanayiinde gelişmeler yaşanan ABD'de birçok fabrika ve lojman inşa edilmiş, yatırımlar ise çoğunlukla hisse senetleri üzerinden yapılmıştır. Büyük buhranın hemen öncesine kadar ABD ekonomisinde ufak çaplı problemler yaşansa da 1923-1929 yılları arasında ekonomide %2 oranında bir büyüme gerçekleşmiş fakat bu yükseliş düşüşü de beraberinde getirmiştir. Zaman içerisinde arz talep dengesinin sarsılması ve fiyatların ani yükselişi gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ABD'de birçok şirket birleşme kararı almış ve piyasaya hâkim olabilmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda tahvilleri piyasaya süren bu şirketler kazançlarını artırmayı hedeflemişler ve bu durum kısa sürede oldukça yaygınlaşmıştır.⁸

Savaş sonrası mevcut ekonomik düzen ABD beklentileri açısından olumlu seyretmemiş ve dış ticaret anlamında da ciddi bir kazanç sağlanamamıştır. Aynı zamanda özelde ABD bankalarının, genelde ise dünya bankalarının sistemsiz bir şekilde çalışmaları ve ABD'nin hem içeriye hem de dışarıya verdiği kredilerin ciddi oranlara ulaşması, krizi tetiklemiştir. Özetle savaş süresince gücünü muhafaza etmeye çalışan ABD, 1929'a gelindiğinde görmezden geldiği ufak problemlerin büyüyüp, karşısına büyük bir kriz olarak çıkmasına tanık olmuş ve uzunca bir süre krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1.1.2. Ekonomik Kriz Öncesi Türkiye

Büyük buhran öncesi Türk ekonomisini incelemek için süreci Osmanlı'nın son dönemlerinden başlatmak daha doğru olacaktır. Çünkü krizin kilit noktalarından biri olan I.

⁵ Yalın Alpay ve Emre Alkin, *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı, Hümanist Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 43-45.

⁶ Erhan Duman, *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2011, s. 51.

⁷ Mehmet Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", *Bilgi Dergisi*, Sayı: 26, Ankara, 2003, s. 79.

⁸ E. Duman, *Krizlerin Anatomisi...*, s. 56-59.

Dünya Savaşı'nda Anadolu, Osmanlı kimliğiyle mücadele etmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ekonomide ciddi problemler meydana gelmiş ve milli bir ekonomik sistem tam anlamıyla kendini gösterememiştir. Özellikle yabancı devletlere verilen mali kapitülasyonlar zamanla ülke içerisinde bir dengesizlik yaratmış ve Osmanlı pazarı büyük ölçüde yabancıların kontrolü altına girmiştir⁹. Osmanlı bu dönemde yine bütün dünyada olduğu gibi savaşlarla karşı karşıya kalmış ve bu savaşlardan sonra ekonomik anlamda da oldukça zorlu bir sürece girmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nda İttifak grubunda yer alan Osmanlı birçok cephede savaşmak zorunda kalmış ve oldukça büyük kayıplar da vermiştir. Bu dönemde ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlı olan Osmanlı'da üretim de tarımla ilgilenen kesimin savaşa katılması sebebiyle oldukça sınırlı olmuştur.

Savaş zaten zorda olan Osmanlı ekonomisini daha da zorlamış ve üzerine mağlubiyet de eklenince sıkıntılar da büyümüştür. Osmanlı için bu mağlubiyet yalnızca maddi kayıplarla kendini göstermemiş daha ağır sonuçları da ortaya çıkarmıştır. Osmanlı'yla İtilaf grubu arasında imzalan Mondros Ateşkes Antlaşması Osmanlı'yı adeta işgale açık bir hale getirmiş ve henüz toparlanamamış olan devlet, uzun bir süre mücadele etmek zorunda kalmıştır¹⁰. Mondros'tan hemen sonra Anadolu'da başlayan işgal girişimleri ilk etapta bölgelerin direnişleriyle engellenmiş ve daha sonra bu bölgesel direnişler Gazi Mustafa Kemal ve silah arkadaşları önderliğinde büyüyen ulusal bir boyut kazanmıştır. Milli Mücadele olarak anılan bu dönemde Anadolu, birçok bölgede direniş göstermiş ve tüm varlığını ortaya koymuştur¹¹. Elbette büyük bir savaşın arkasından başlayan bu mücadele zorda olan ekonomiyi daha da çıkmaza sürüklemiştir. Fakat bu mücadele döneminde Anadolu halkı her şeyini ortaya koymaktan çekinmemiş ve topyekûn mücadele etmiştir.

Milli Mücadele dönemini başarıyla sürdüren ve sahada verdiği mücadeleyi de kazanan Anadolu'da bu süreçte hayati gelişmeler de yaşanmıştır. 1920'de Milli Mücadele'nin en somut örneklerinden biri olan meclis açılmış ve takip eden süreçte de kurulacak olan yeni devletin sinyalleri verilmiştir. Milli Mücadele'nin sahada başarıyla sonlanması ise süreci masaya taşımış ve bundan sonra dünya genelinde ilişkiler çoğunlukla diplomasiyle çözümlenmiştir. Yeni Türkiye'nin de masada devam edeceği mücadelesinin ilk durağı Lozan olmuştur. 1922'de Lozan'da başlayan barış görüşmelerine meclis hükümeti de davet edilmiş ve Türkiye yeni sınırlarını çizmek, Osmanlı'dan kalan mirası düzenlemek ve mücadelesini masada da kazanmak için konferansa katılmıştır. Bu noktada konferansta alınan iktisâdî kararlar oldukça önemlidir. Çünkü kurulacak olan yeni devletin güçlü ve milli bir ekonomiye ihtiyacı vardır ve bunun için de tüm sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Lozan, Türkiye için siyasi anlamda oldukça büyük bir öneme sahip olmakla birlikte ekonomik anlamda da önemli sonuçlar vermiştir. Uzun süren görüşmeler bir dönem çıkmaza girmiş, verilen aranın ardından tekrar başlamış ve bir sonuca varmıştır. Alınan kararlardan en önemlileri ise borçlar meselesi ve kapitülasyonlar olmuştur. Osmanlı'dan kalan borçlar, imparatorluk sınırları dâhilindeki devletlerin arasında paylaşılmış fakat bu borçların büyük bir kısmı Türkiye'nin üzerine yüklenmiştir. Türkiye, yapılan paylaşım neticesinde 161 milyon altın liralık borcun 107 milyon altın lirasını ödemek zorunda kalmıştır¹². Bunun dışında alınan bir diğer karar da kapitülasyonlar meselesidir. Kapitülasyonların kaldırılması konusunda oldukça mücadele eden Türk heyet sonuç itibarıyla isteklerine ulaşmış ve antlaşmanın 28. Maddesine göre kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına karar verilmiştir. Fakat burada gümrük

⁹ Recep Erbay ve Berfin Hemen, "1929 Ekonomik Buhranı'nın Türk Ekonomisi'ne Etkileri ve Buhran Döneminde Keynesyen Yaklaşım", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, Tekirdağ, 2019, s. 125.

¹⁰ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 22. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, 118-119.

¹¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*..., s. 127-139.

¹² Özer Özçelik ve Güner Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Afyon 2007, s. 256-257.

tarifelerine bir parantez açılmış ve gümrük tarifelerinin 5 yıl süreyle 1916 yılındaki seviyede tutulmasına karar verilmiştir.¹³.

Lozan'da alınan iktisâdî kararlar, tam anlamıyla Türkiye lehine çözümlenmeler de Türkiye'nin varlığını göstermesi açısından oldukça önemli olmuşlardır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılması konusunda verilen mücadele, dünya devletlerine bunu kabullenmekten başka yol bırakmamıştır. Lozan'ın iktisâdî kararları arasında sayılmamasına karşın zikredilmesi gereken bir diğer mevzu ise tazminat meselesi olmuştur. Türkiye Yunanistan'dan tazminat istemiş fakat Yunanistan bedel ödeme taraftarı olmamıştır. Ancak Lozan'ın ikinci devresinde Karaağaç bölgesini Türkiye'ye tazminat olarak vermiştir. Lozan devam ederken iktisâdî anlamda yaşanan en önemli hareketlilik ise İzmir'de bir iktisat kongresinin toplanması olmuştur.

1.1.2.1. İzmir İktisat Kongresi

Lozan Barış Görüşmeleri Kasım 1922'de başlamış, fakat görüşme boyunca tarafların anlaşamamaları görüşmeleri çıkmaza sokmuş ve 4 Şubat 1923'te konferans dağılmıştır. Bu ilk devrenin bitmesinin ve heyetlerin dağılmasının hemen ardından Türkiye'de önemli bir kongre toplanmıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce toplanan bu kongrenin amacı, memlekete iktisâdî bir düzen getirmek ve bir anlamda da dünyaya mesaj vermek olmuştur. Zira bu vesileyle milli bir iktisat oluşturma çabaları ortaya çıkmış ve kapitülasyonların kaldırılması hususunda Türkiye'nin ne kadar ciddi olduğu da anlaşılmıştır.¹⁴.

17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan kongreye ülkenin dört bir yanından birçok grubu temsil etmek üzere 1135 delege katılmıştır.¹⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın ve İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in girişimleriyle toplanan kongreye, Kazım Karabekir başkanlık yapmış ve kongre boyunca daima tam bağımsızlık vurgulanmıştır. Kapitülasyonlara karşı olan tavrın net olduğunu bildiren kongrede hiçbir yabancı devletin boyunduruğu altına girilmeyeceği ancak kanunlar dâhilinde yapılacak yabancı sermayeye de karşı olunmadığı vurgulanmıştır.¹⁶.

Kongrede alınan en önemli kararlardan biri aşar vergisinin kaldırılmasına karar verilmesi olmuş ve 17 Şubat 1925'te aşar vergisi kaldırılmıştır. Müslüman köylülerden ürettikleri tarım ürünlerinin %10'u veya daha fazlası üzerinden alınan verginin kaldırılması, köylülerin rahat bir nefes almalarını sağlamış ve tarımsal alandaki yeniliklerin de önünü açmıştır.¹⁷. Kongre boyunca kurulacak olan yeni devlet için bağımsız bir iktisat politikası benimsenmeye çalışılmış ve bu politika ülke şartlarına göre düzenlenmiştir. Kongrede Mahmut Esat Bey yaptığı konuşmada, dünyada mevcut olan politikaların da inceleneceğini, belirli noktalarda bu politikalarından da yararlanılacağını ifade etmiştir. Bunun dışında kongre, yapılacak olan girişimlerin hem devlet hem de özel sektör tarafından yapılması gerektiğine karar vermiş ve imkânlar dâhilinde iktisâdî girişimler desteklenmiştir.¹⁸.

İzmir İktisat Kongresi'nde kurulacak olan yeni devletin iktisâdî haritası ilk kez çizilmiş ve çoğunlukla ülkenin sanayisini geliştirmek üzere adımlar atılmıştır. Fakat Anadolu'da tarımın oldukça önemli olduğu ve ekonominin de büyük bir kısmını oluşturduğu es geçilmemiş ve

¹³ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, İstanbul, 2007, s. 66.

¹⁴ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s. 177-178.

¹⁵ Zeki Hafizoğulları, "İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 46, Ankara, 2000, s. 291-292.

¹⁶ Necdet Aysal, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019, s. 192.

¹⁷ N. Aysal, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi"..., s. 193.

¹⁸ Z. Hafizoğulları, "İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler"..., 301-302.

özellikle tarımda sanayileşme ve modernleşme üzerine yeni adımların atılmasına karar verilmiştir. Dönemin şartları düşünüldüğünde ülkeye genel olarak yabancı sermaye girişi olmamış fakat özel sektör olabildiğince desteklenmiştir. Kısaca kongre, ülke ekonomisinin hemen her alanıyla ilgilenmiş ve ülkeye refahı getirmek için önemli kararlara ev sahipliği yapmıştır.

1.1.2.2. 1923-1929 Türkiye Ekonomisi

İzmir İktisat Kongresi ve ardından toplanan Lozan konferansında alınan kararlar neticesinde belirli bir rota belirlenmiş ve bu kararların hayata geçirilmesi 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlamıştır. Bunu takip eden süreçte de çeşitli girişimlerde bulunmuş ve ekonomiyi canlandırmak hedeflenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle tüccarlara kredi sağlayabilecek olan bankaların açılması hedeflenmiş ve 1924 yılında bu doğrultuda Türkiye İş Bankası kurulmuştur¹⁹. Özel sektöre kredi sağlayan bu banka sayesinde birçok tüccar girişimlerde bulunmuş ve bir anlamda ekonomide düzen sağlanmaya çalışılmıştır. İş Bankası'ndan sonra 1925'te Osmanlı'dan kalan bankaların düzenlenmesi ve örgütlenmesi adına Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur²⁰.

Bu süreçte ülke ekonomisinde yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri de vergilerin düzenlenmesi veya kaldırılması olmuştur. 1925'te aşar vergisi ve 1926'da da temettü ve harp vergileri kaldırılmıştır. Bu vergilerin kaldırılmasının ardından ortaya çıkan kayıpların telefi edilmesi için ise Osmanlı'dan kalan bir takım tekeller millileştirilmiş ve burada en çok şeker, kibrit ve ispirto gibi tekeller millileştirilmiştir. Bunun dışında demiryolu yapımı da oldukça önemsenmiş ve demiryolu yapımı ve işletmesi için 1927'de Nafia Vekâletine bağlı müdürlükler birleştirilerek Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi kurulmuştur²¹.

Bankaların açılması ve vergilerin düzenlenmesi gibi adımları takiben sanayileşmeyi daha düzenli bir şekilde gerçekleştirmek için 1927'de 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu düzenlenerek kabul edilmiş ve sanayi sektörü desteklenmiştir²². 1923-1929 dönemi sanayileşme temelli girişimlerin hedeflendiği bir dönem olmasına karşın mevcut ekonomik yıkım nedeniyle süreç ağır ilerlemiştir. Alınan önlemler ancak savaştan sonra ortaya çıkan kayıpları giderebilmek adına faydalı olmuş ve bir anlamda sanayileşme dönemi için bir basamak olmuştur²³. Fakat 1929'da patlak veren ekonomik kriz bir süre sonra Türk ekonomisini de etkilemiş ve bundan sonra atılan adımlar da daha çok krizi atlatabilmek üzerine olmuştur.

1.2. Ekonomik Kriz

Ekonomik sistemlerde meydana gelen ani dalgalanmalar ve devamında gelen kayıplarla ortaya çıkan ekonomik kriz, yalnızca ekonomiyi değil siyasal ve toplumsal düzeni de etkileyen ve şiddetine göre tüm dünyada yankı uyandırabilecek düzeyde olan bir krizdir. Tüm dünyayı etkileyen ve uzunca bir süre gündemde kalan krizlerden biri ise 1929'da patlak veren krizdir ki bu, yaşanan ilk ve en önemli krizlerden biridir. Yalnızca 1929 krizinin değil genel olarak tüm ekonomik krizlerin sebeplerine bakıldığında ise bu krizlerin bir süreç dâhilinde ortaya çıkan krizler olduğu görülür. 1929 krizi de bir süreci takip etmiş ve netice itibarıyla piyasadaki ani düşüşle kendisini göstermiştir. Dünyayı bu krize sürükleyen süreç incelendiğinde ise I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık dikkat çekmektedir.

¹⁹ N. Aysal, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi"..., s. 194.

²⁰ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarih...*, s. 218.

²¹ Ö. Özçelik ve G. Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları"..., s. 257-258.

²² Ö. Özçelik ve G. Tuncer, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları"..., s. 258.

²³ Muharrem Tünay, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 1985, s. 248.

ABD güçlü ekonomisiyle savaş sırasında ve sonrasında Avrupa'ya ciddi oranda krediler vermiş fakat savaş sonrasında Avrupa'daki ekonomik istikrarsızlık, kredilerin geri ödenmesinde sorun yaratmış ve ABD'yi kısmen zorlamıştır. Ayrıca sanayi ve tarım faaliyetlerini geliştirmiş olan ABD, ticari anlamda da büyük beklentiler içerisinde olmuş fakat mevcut sıkıntılar nedeniyle bu beklentisi de karşılıksız kalmıştır. Bunun dışında ülke içerisinde de birtakım problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin ülkedeki bankaların sayılarının artması ve banka kredilerine de rağbet edilmesi bir alışkanlığa dönüşmüştür. Bununla birlikte taksitle alışverişin başlaması da tüketimi artırmış ve geri ödemelerde yaşanan zorluklar insanları tekrar kredilere yönlendirmiştir²⁴.

Ülke içerisinde yaşanan bu tüketim alışkanlığının ve borçlanmanın giderek artmasına rağmen 1929'a kadar ülkede kısmi bir gelişmeden bahsetmek mümkündür. Özellikle 1927-1929 yılları arasında sanayi ve inşaat sektörlerinde yapılan yatırımlar %25 oranında bir artış göstermiş ve bu döneme kadar da ABD dünya genelindeki en iyi ekonomi olma sıfatını korumayı başarmıştır²⁵. Fakat bu sıfat ülkedeki problemlerin artmasının önüne geçememiştir. ABD'deki bu tüketim artışı, düzensiz kredi sistemi ve insanların kolay yoldan zengin olma arzuları krizin kapıda olduğunu göstermesine rağmen tam anlamıyla bir önlem alınmamıştır.

Krizin patlamasına sebep olan ani düşüşün esas sebebi ise hisse senetlerine olan talebin artması ve piyasada yaşanan ani dalgalanmalar olmuştur. İnsanlar kolay yoldan zengin olma arzusuyla ellerindeki paraları borsada yatırım yapmak için kullanmış ve bu yolla kazançlarını artırmayı planlamışlardır. Fakat bir süre sonra bu durum neredeyse tüm ülkeye yayılmış ve borsada sadece hisse senedi alıp satan şirketlerin dahi doğmasına sebep olmuştur²⁶. Kazançlarını daha da artırmak isteyen insanlar bir müddet sonra borsada daha fazla yatırım yapabilmek için bankalara borçlanmışlar ve bu da borsada senetlerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştur²⁷.

1929'a kadar borsada gitgide artan kazanç oranı 3 Ekim 1929'da durma noktasına gelmiş ve birçok şirketin hisse senetleri düşmeye başlamıştır. Düşüşü takiben 21 Ekim'de yabancı yatırımcılar da senetlerini ellerinden çıkarmaya başlayınca borsadaki düşüş hız kazanmış ve 24 Ekim 1929'da borsa tam anlamıyla dibe vurmuştur. Kara Perşembe olarak da adlandırılan bu günde yaklaşık 4,2 milyar dolar kaybedilmiştir²⁸. Bununla birlikte ülkede birçok bankanın bulunması, bankaların sistem konusunda yeterli olmamaları ve alınan kredilerin geri ödenememesi sebebiyle problemler, bankaları da çıkmaza sokmuş ve iflaslar başlamıştır. Kriz kısa süre içinde Avrupa'da da kendisini göstermeye başlamış ve birçok banka iflasını açıklamak zorunda kalmıştır. Bu durumun bir sebebi de yatırımcılardaki güvensizliktir. Krizin büyümesi, dengenin sağlanamaması ve bankaların iflası yatırımcıları endişelendirmiş, çoğu kişi parasını bir yere yatırmamış ve yatırımlarını da geri çekmiştir. Kriz Avrupa'da yayılınca ise dünya genelinde ticari problemler ortaya çıkmaya başlamış, arz talep dengesi temelinden sarsılmıştır. Fiyatlarda ani düşüşler yaşanınca iflasların sayısı da artmaya başlamış ve üretim azalmıştır. Buna bir de daha önce alınan krediler eklenince istikrarsızlık büyümeye devam etmiştir. Üretimin düşmesi ve iflasların artması, zamanla işsizliği gündeme getirmiş ve hem ABD'de

²⁴R. Erbay ve B. Hemen, "1929 Ekonomik Buhranı'nın Türk Ekonomisi'ne Etkileri...", s. 125.

²⁵Feyzullah Ezer, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, Elâzığ, 2010, s. 429.

²⁶E. Duman, *Krizlerin Anatomisi...*, s. 59.

²⁷Mehmet Emin Yardımcı vd., "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, 2. Baskı, (Ed. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak), Umuttepe Yayınları, İstanbul, 2017, s. 254.

²⁸R. Erbay ve B. Hemen, "1929 Ekonomik Buhranı'nın Türk Ekonomisi'ne Etkileri...", s. 125.

hem de Avrupa'da işsizlik oranı bir anda %25'lere kadar yükselmiştir. Bu da toplumsal hayatı derinden etkilemiş ve yoksulluk, sefalet ve açlık kendisini göstermeye başlamıştır²⁹.

Ekonomik krizin gün geçtikçe dünya geneline yayılmaya başlaması ve klasik yaklaşımların cevapsız kalması ekonomide yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Burada da John Maynard Keynes'in ileri sürdüğü politika dikkat çekmiştir. Keynes, devletin iktisâdî hayata müdahale etmesi gerektiğini savunmuş fakat bu yaklaşım başlangıçta çok dikkate alınmamıştır. Ancak krizin İngiltere'ye sıçramasıyla bu yaklaşım hayata geçirilmiş ve verimli sonuçlar elde edilmiştir. ABD de ise durum daha uzun soluklu olmuştur. Bu süreçte Başkan Hoover yönetimi önlemler almış olsa da krizin önüne geçebilen esas müdahaleler Başkan Roosevelt döneminde olmuştur. Roosevelt'in New Deal uygulaması devletin ekonomiye müdahalesini temele alan bir uygulama olmuş ve 1933'ten itibaren uygulanarak başarılı sonuçlar elde etmiştir³⁰. ABD'yi ve ardından Avrupa'yı etkileyen kriz kısa bir süre sonra Türkiye'de de kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak Türkiye, krizi diğer devletlere nazaran daha az zararlarla atlattır. Buna karşın henüz gelişme aşamasında olan iktisâdî sistemin geçirdiği bu ilk kriz Türkiye'de de birçok önlem alınmasını zorunlu kılmıştır. Kriz Türkiye'de Türk lirasının değer kaybıyla kendisini göstermeye başlamış ve ithalat ve ihracattaki düzensizliklerle devam etmiştir. Özellikle tarıma dayalı bir ekonominin hâkim olduğu düşünülünce en ağır darbeyi de tarım sektörü almış ve üretimde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu süreçte hükümet tarafından birçok önlem alınmış ve bu önlemler sayesinde süreç en az zararlarla atlatılmaya çalışılmıştır.

2. Ekonomik Krizin Türk Basınındaki Yansımaları

2.1. 1929 Yılı Türk Basını

Belirli zaman zarfları arasında yayımlanan ve toplumu bilinçlendirme amacı güden gazeteler ve tüm yayın organları, dönem incelemeleri konusunda oldukça önemli olan kaynaklardır. Özellikle gazeteler olayları günü gününe işleyen ve birçok görüşü barındıran kaynaklar oldukları için öne çıkan yayınlardır. İncelenen döneme bir anlamda şahitlik edebilmeyi de sağlayabilen gazeteler Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, yapılacak inkılapları ve alınan kararları halka ulaştırma konusunda oldukça önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu süreçte 1929 ekonomik krizi de basında kendine yer bulmuş ve krizin Türkiye'deki etkileri de gündeme taşınmıştır. Alınan önlemler ve krizin dünya genelinde ortaya koyduğu tablo da yine işlenmeye çalışılmıştır. ABD'de patlak veren ve Avrupa'yı da etkisi altına alan kriz Türkiye'de kendisini ilk kez Türk lirasının değer kaybetmesiyle göstermiş ve bu değer kaybıyla birlikte alınan önlemler ve kriz süreci gazetelere de yansımıştır.

2.1.1. Türk Lirası'nın Değer Kaybı

24 Ekim 1929'da ABD borsanın ani düşüşüyle ortaya çıkan ekonomik kriz aynı süreçte Türkiye gündemine de girmiştir. Türk lirasının İngiliz sterlini karşısındaki değer kaybıyla başlayan süreç gazetelere de yansımış ancak bu durum krizle bağdaştırılmamış hatta ekonomik kriz uzunca bir süre gündemden uzak tutulmuştur. Türk lirasında yaşanan bu dalgalanmaların sebebi olarak çoğunlukla ithalat ve dış ticaret açıkları hedef gösterilmiş ve krizin etkilerine değinilmemiştir. Buna karşın Türk lirasının değer kaybından her gün bahsedilmiş ve hükümetin bu konuda alacağı tedbirlerin neler olacağı konusunda sorular da sorulmuştur. Türk lirasının sterlin karşısındaki değer kaybını gündeme taşıyan ilk gazetelerden biri de Cumhuriyet Gazetesi 21 Ekim 1929 tarihli yayınında "İngiliz 1033,5 bu tereffüün (yükseliş) sonu ne olacak?"³¹

²⁹ M. Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı...", s. 80-81.

³⁰ M. Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı...", s. 82.

³¹ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1929, s. 2.

başlığıyla Türk lirasının günden güne değerini kaybetmesine değinmiş, aynı şekilde altının da yükselişinden bahsetmiştir.

22 Ekim’de sterlinin yükselişi manşete taşınmış ve bu kez Türk lirasının değer kaybının devam etmesi halinde çeşitli önlemlerin alınabileceğinden de bahsedilmiştir. 1039 liraya kadar yükselen İngiliz sterlininin bu yükselişinin devamı halinde Maliye Vekâleti’nin önlem alacağı ifade edilmiş ve Türk lirasının eski istikrarına derhal kavuşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Burada dikkat çeken bir diğer durum da gazetede haberde söz konusu yükselişin spekülasyonlardan değil başka bir durumdan kaynaklandığının ifade edilmesi olmuş ancak bu durum hakkında bir bilgi verilmemiştir³². Sterlinin yükselişini ve Türk lirasının değer kaybını belki en eleştirel dille gündeme getiren gazetelerden biri Son Saat Gazetesi olmuştur. Gazete, bu yükseliş karşısında bir önlemin alınmadığını, bir iktisat heyeti topladığını ancak bu heyetin de bilgi sahibi olmadığını, dolayısıyla fayda sağlayamayacağını dile getirmiştir. Yine aynı yazıda söz konusu değer kaybının ancak iktisadi bilen birilerinden alınan yardım sayesinde ortadan kalkabileceği ifade edilmiştir³³. Devam eden süreçte kısmi oranda da olsa İngiliz sterlini düşüş göstermiştir. Ancak bu düşüş uzun süreli olmamış, Kasım ayıyla birlikte tekrar yükselişe geçmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi 6 Kasım tarihli haberinde İngiliz lirasının yükselişi tabirinden ziyade Türk lirasının düşüşü üzerinde durmuştur. Burada kullanılan en önemli kavram ise “Parası olmayan zengin memleket” kavramı olmuştur. Yunus Nadi bu cümleyi takiben Türk milli iktisadından, yol ve şimendifer yapımından bahsetmiş ve bu tür zenginliklerin karşısına çıkan değer kaybına değinmiştir. Yazıda dikkat çeken bir diğer durum da yabancı para birimleri olmuştur. Yunus Nadi sterlinin değerinin sabit olduğundan, inip çıkabileceğinden bahsetmiş ve muadili olarak dolar, İsviçre frangı gibi paraların da kullanılabilmesini ifade etmiştir. Yunus Nadi, asıl önemli olanın ve esas servetin memlekette herkes için kârlı olan, fayda sağlayan girişimler olduğunu söylemiş ve memlekete sermaye getirmenin önemine değinerek asıl o zaman değer kaybının önüne geçilebileceğini ifade etmiştir³⁴.

ABD’de ortaya çıkan ekonomik krize büyük ölçüde yer verilmemesine karşın 20 Kasım’da Cumhuriyet Gazetesi Harici Haberler başlığıyla, New York’ta borsada yaşanan düşüşlerle bir krizin meydana geldiğinden ve ilk iflas vakasının kaydedildiğinden bahsetmiştir³⁵. Haber, kriz hakkında ayrıntıya yer verilmemesine karşın ilk kez dile getirilmesi açısından oldukça önemli bir haber olmuştur. Gazetelerde sterlinin yükselişinden bahsedilirken bir yandan da hayat pahalılığına değinilmiş ve fiyatların gün geçtikçe daha da arttığı gündeme getirilmiştir. Örneğin İkdâm Gazetesi “Hayat her gün biraz daha pahalılaşmakta!” başlığıyla hem sterlinin yükselişine değinmiş hem de pahalılığın önüne geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazıda, Türk lirasının değer kaybı karşısında önlemlerin yetersiz kaldığına dikkat çekilmiş, pahalılığa bir çözüm bulunmasının şart olduğu ifade edilmiştir³⁶.

İktisadi bir krizden bahsedilmesi ise Kasım ayının sonlarına doğru olmuştur. 27 Kasım’da Son Saat Gazetesi ‘İktisadi Buhran’ başlığıyla Ticaret Odası tarafından yapılan açıklamalara yer vermiştir. Ancak burada söz konusu kriz ülke içerisindeki pahalılık kaynaklı bir krizdir. Fakat dünya buhranına da yer verilmiş ve Türkiye’nin de Avrupa’daki buhrandan etkilendiğine dikkat çekilmiştir³⁷. ABD’deki buhranın artık gündeme getirilmesine karşın piyasadaki hareketlilik yine de buna bağlanmamıştır. 28 Kasım tarihli Vakit Gazetesi’nde sterlinin 1056 kurunu görmesi üzerinde durulmuş ve bunun üzerine Ticaret Odası reisi ve üyelerinin bu

³² Cumhuriyet, 22 Ekim 1929, s. 1-2.

³³ Son Saat, 23 Ekim 1929, s. 1-2.

³⁴ Cumhuriyet, 6 Kasım 1929, s. 1.

³⁵ Cumhuriyet, 20 Kasım 1929, s. 4.

³⁶ İkdâm, 25 Kasım 1929, s. 1.

³⁷ Son Saat, 27 Kasım 1929, s.

durumu uzunca görüştüklerinden bahsedilmiştir. Buna karşın Komiser Vekili Hasan Bey'in bu durumun normal bir durum olduğunu ifade etmesine yer veren gazete, yakın zamanda bu konuda bir açıklamanın yapılacağını da dile getirmiştir.³⁸

Türk lirasının değer kaybını ve piyasadaki krizi tüccarların fazla mal getirmelerine bağlayanlara karşı İkdam Gazetesi 29 Kasım tarihli haberinde bu durumun sorumlusunun tüccarlar olmadığını neşretmiştir. Söz konusu tüccarların girişimlerinin Ticaret Odası tarafından da bilindiğine dikkat çeken gazete, odanın tüccarları uyarması gerektiğini ifade etmiştir. İktisadi problemlere piyasaya göre önceden dikkat etmenin önemine değinen gazete, tüm alımlar yapılmadan önce Ticaret Odası'nın vaktinde uyarılar ve bildirimler yapmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu vesileyle krizin ve pahalılığın da önüne geçilebileceği ifade edilmiştir.³⁹ Devam eden süreçte de yine paranın değer kaybı gazetelerde yer almış ve borsadaki durum hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Özellikle Kasım ayında borsada hareketlilik daha ciddiye alınmış ve gazetelere de daha hararetle yazılarla yansımıştır. Fakat bu durum Kasım ve Aralık ayı itibariyle de büyük buhrana bağlanmamış, ithalatta yaşanan dengesizlikle alakalı olduğu ifade edilmiş ve geçici olduğundan bahsedilmiştir. Fakat özellikle Aralık ayında sterlinin ciddi oranlarda yükselmesi hükümeti tedbirler almaya yönlendirmiştir. Bu tedbirler daha çok tasarruf ve yerli malını teşvik üzerine olmuş ve alınan önlemler neticesinde sterlinin biraz da olsa düşmesi sağlanmıştır.

2.1.2. Tasarruf ve Yerli Malı Teşviki

Borsada iniş çıkışların durmadan devam etmesi ve ülke içindeki pahalılığın gün geçtikçe artması gibi sebeplerle hükümet, Aralık ayı itibariyle bir takım tedbirlerin alınması gerektiğine karar vermiştir. Aynı şekilde sterlinin bu denli yükselmesi konusunda gazeteler de önlemlerin alınması gerektiğini ifade etmişler ve atılan adımları da günü gününe neşretmişlerdir.

Cumhuriyet Gazetesi 4 Aralık tarihli yazısında sterlinin yükselişine değinmiş ve Yunus Nadi bu konuda birçok kişi gibi ithalatı hedef göstermiştir. Ülkeye yabancı sermaye girmemesine karşın, çok fazla para çıktığını, bunun da değer kaybına sebep olduğunu kaleme almış, seferberliğin ilan edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁰ Sterlinin yükselişi karşısında tedbirlerin alınması gerektiği gerçeği artık herkesçe bilindiği için devam eden süreçte gazetelere de bu yöndeki haberler yansımıştır.

5 Aralık'ta Maliye Müsteşarı Ali Rıza Bey'in sterlinin yükselişi karşısında alınacak tedbirler için İstanbul'a gittiği ifade edilmiş ve müsteşarın açıklamalarına da yer verilmiştir. Ali Rıza Bey burada sterlinin olağandışı yükselişinden bahsetmiş ve bunun önüne geçmek için hükümetin tedbir alacağına değinmiştir. Ayrıca insanların korkmamaları gerektiğini de ifade etmiş fakat o da krizle alakalı bir açıklama yapmamıştır.⁴¹

Alınan tedbirlerden ilki Milli Bankaların kambiyo satışlarına başlaması ve bir anlamda piyasadaki sterlinin azalması yönünde olmuş ve alınan bu tedbir henüz ilk günden itibaren sonuç vermeye başlamıştır. 6 Aralık'ta İngiliz lirası 1110'lardan 1073'e kadar düşmüştür. Maliye Müsteşarı da süreci yakından takip etmiş ve bu düşüşün devamının da geleceğini ifade etmiştir.⁴²

Aynı gazetede bu kez Amerika'da yaşanan buhrana da ayrı bir başlık altında değinilmiş ve yaşanan krizin toplumsal hayatı derinden etkilediği ifade edilmiştir. Amerika tarihinde böyle bir krizin başka bir örneğinin olmadığı ifade edilirken, bu zengin ülkenin geçirdiği iktisadî

³⁸ *Vakit*, 28 Kasım 1929, s. 3.

³⁹ *İkdam*, 29 Kasım 1929, s. 1.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1929, s. 1-2.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1929, s. 1-3.

⁴² *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1929, s. 1-2.

sıkıntının kısa sürede Avrupa'ya da sirayet ettiğinden bahsedilmiştir. İktisâdî sıkıntıların siyasi hayatta da sıkıntıları beraberinde getirdiğine değinen gazete, yaşanan krizin dünya siyasetini de etkileyebileceğine değinmiştir.⁴³.

9 Aralık'ta Cumhuriyet Gazetesi Türk lirasının değerinin, alınan önlemlerle tekrar yükseltileceğinden bahsetmiş ve yerli malı kullanımını konusunda alınan kararı ilk sayfadan neşretmiştir. Her yerde, her işte yerli malının kullanılacağı ve bu ekonomik sıkıntının milli seferberlikle aşılabileceği ifade edilmiştir.⁴⁴. Aynı gün gazetede öğretmenlerin de yerli malı kullanmaya karar verdiklerine dair bir yazı yer almış ve yerli malı teşvik edilmiştir.⁴⁵. İktisadi seferberliğin ve yerli malı kullanımının bir vatani görev olduğu vurgulanmış ve önemine dikkat çekilmiştir. Paranın istikrarı konusunun bu şekilde çözüme kavuşacağı ifade edilirken yerli malı teşviki için tüm kurumların da seferber olduğu öne çıkarılmıştır. Ayrıca tedbirler neticesinde sterlinin de 1047 kuruşa düştüğü ifade edilmiştir.⁴⁶.

Türk basını ABD'deki buhrana da bu süreçte daha fazla yer vermeye başlamıştır. Özellikle arka arkaya gelen iflaslara değinen gazeteler, iflaslar ve borçların ödenememesi yüzünden intiharların da arttığını belirtmişlerdir.⁴⁷. Hakikaten de bu süreçte iflasların ve borçların artması, hayat pahalılığı gibi sebepler ABD ve Avrupa'da toplumsal sorunlara yol açmış ve birçok intihar vakası yaşanmıştır. Türkiye'de ise tasarruf temelli önlemler devam ederken buna bir de yabancı ürünleri boykot tedbiri eklenmiş ve yerli malını daha fazla kullanılmak amaçlanmıştır. Yabancı ürün kullanımını sınırlandırarak, dışarıya para çıkışına sınır getirilmesi gerektiği ifade edilirken ancak bu şekilde paranın sabit tutulabileceği gündeme getirilmiştir.⁴⁸.

"İktisaden zayıf bir millet fakru sefaletten kurtulamaz, kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz, içtimai ve siyasi felaketten yakasını kurtaramaz." (Gazi Mustafa Kemal) Cumhuriyet Gazetesi 20 Aralık tarihi gazeteye bu söz ile başlamış ve iktisadın önemini vurgulayarak mevcut sorunların aşılmasının şart olduğuna dikkat çekmiştir. Günlük hayatta yerli malı kullanımını artırmanın milli iktisadı da düzene sokacağından bahsedilmiş ve bu süreçte ülkede üretim yapan fabrikalardan da bahsedilmiştir. Yine tasarruf konusunda da açıklamalar yapılmış ve kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin amacının insanlara tasarrufu alıştırmak olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹.

Paranın ıslahı konusunda atılan adımlar bir süre sonra olumlu sonuçlar vermeye başlamış ve Türk lirası tekrar eski değerine kavuşmaya başlamıştır. Bu süreçte atılan adımlar oldukça mühim olduğu gibi, hükümetin benimsediği politika da sürecin en az zararlı ortadan kaldırılması açısından oldukça mühim olmuştur. Bu süreçte alınan tasarruf ve yerli malı teşviki önlemleri Aralık ayının sonlarına doğru 25 Aralık Tasarruf Günü'yle sonuçlanmış ve bu süreçten sonra tasarruf olağan bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Türkiye İş Bankası'nın 6. yıldönümüyle birlikte 25 Aralık, Tasarruf Günü olarak kabul edilmiş ve bu tasarrufun faydalarından bahsedilmiştir.⁵⁰.

1929 yılı gazetelerine genel olarak bakıldığında görülen tablo, Türk lirasının değer kaybının vurgulandığı fakat bunun krizle alakalı olmadığı yönünde olmuştur. Bu süreçte gazetelerde birçok haber yer almış ve haberlerin neredeyse tamamı bu düşüşü ithalata, ülkeye yabancı sermayenin girmemesine fakat buna karşın çok fazla paranın çıkmasına bağlamışlardır.

⁴³ Cumhuriyet, 6 Aralık 1929 s. 2.

⁴⁴ Cumhuriyet, 9 Aralık 1929, s. 1.

⁴⁵ Cumhuriyet, 9 Aralık 1929, s. 2.

⁴⁶ Milliyet, 8 Aralık 1929, s. 3.

⁴⁷ Milliyet, 9 Aralık 1929, s. 2.

⁴⁸ Cumhuriyet, 13 Aralık 1929, s. 1.

⁴⁹ Cumhuriyet, 20 Aralık 1929, s. 1.

⁵⁰ Cumhuriyet, 25 Aralık 1929, s. 1-4.

Ancak sterlinin giderek yükselmesi, artık bir önlemin alınmasını zorunlu hale getirmiş ve burada da Maliye Vekâleti yerli malı teşvikini temele alarak Türk lirasının dışarıya akışının önüne geçmeye çalışmıştır. Daha sonra kurulan tasarruf cemiyetinin de gayesi bu olmuş ve ülke içindeki ürünlerin kullanılması teşvik edilirken yabancı ürünler de boykot edilmiştir. Alınan önlemler kısa vadede olumlu sonuçlar vermiş ve yılsonunda Türk lirasında bir değer yükselişi yaşanmıştır. Yeterli olmamasına karşın bu yükseliş, değer kaybının önüne geçmiş ve alınan önlemlerin devam ettirileceği takdirde bu sıkıntının da ortadan kalkacağı ifade edilmiştir.

2.2. 1930 Yılı Türk Basını

1930 yılı borsanın normal düzeyde seyrettiği ancak ülkede bir krizin varlığının kabul edildiği bir yıl olmuştur. Yine de 1930 gazeteleri ilk aylarda daha çok önceki seneden devam eden tedbirleri neşretmiş ve borsadaki dalgalanmalardan bahsetmiştir. Şubat ayının sonlarına doğru ise Başvekil İsmet Paşa'nın paranın istikrarı hakkında yaptığı konuşmaya yer verilmiş ve paranın değerinin korunması için alınacak önlemlerden bahsedilmiştir. İsmet Paşa konuşmasında; dış borçlara, iktisâdî programa, paranın kıymetine, Devlet Bankası meselesine ve halkın güvenine değinmiştir. Borsadaki hareketlilik yine spekülasyonlara bağlanmış ve krizin varlığına değinilmemiştir. Ancak alınan önlemlerin verdiği sonuçlar da göz önünde bulundurularak yeni önlemlerin alınacağına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda yakın bir süre içerisinde paranın istikrarına dair bir kararnamenin yayımlanacağı da bildirilmiştir.⁵¹

Yaşanan krizlerle birlikte toplumsal düzenin korunması da oldukça güç olmuş ve arka arkaya yaşanan iflaslar çoğu kez aşılabilir görülümüştür. Böyle durumlarda da ne yazık ki intihar vakaları gündemde yer edinmeye başlamıştır. Örneğin 4 Nisan'da Yarın Gazetesi, İzmir'de bir tüccarın mali buhran sebebiyle intihar ettiği haberini yayımlamıştır. Tüccar bıraktığı mektupta da ekonomik sıkıntılar nedeniyle canına kıyıldığını yazmış ve bu da gazetede yer almıştır.⁵²

Hükümetin gündeminde olan bir mevzu daha vardır ki bu da bir devlet bankası ihtiyacıdır. Devlet bankasının milli sermayeyi artıracığına ve ülkeyi sıkıntıdan kurtaracağına dikkat çekilmiş ve bankanın kurulması yönünde atılan adımlara yer verilmiştir. Böyle bir banka sayesinde Türk lirasının değerinde de istikrarın sağlanacağı ifade edilmiştir. Devlet bankasının kurulması için alanında uzman yabancı kişilerden de yararlanıldığına dikkat çeken gazeteler krizin bu vesileyle atlatılacağını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu banka sayesinde ülkeye yabancı sermayenin de gireceğine değinilmiş ve ekonominin de canlanacağı vurgulanmıştır.⁵³ Esasen birçok kez gazeteler tarafından dikkat çekilen bu husus 1930'da tam anlamıyla kendine yer bulmaya başlamış ve bankanın önemi ortaya konmuştur.

Borsadaki dalgalanmadan bahsederken Vakit Gazetesi, gümrük meselesine de parantez açmayı ihmal etmemiştir. Gümrük tarifesi Lozan'da alınan karardan sonra 1929'da Türkiye'nin kendi eline geçmiş ve fiyatlar da yılın başında belirlenmiştir. Vakit Gazetesi tarifinin değişmesi üzerine yeni ve eski tarife arasındaki farktan yararlanmak isteyen tüccarların, ihtiyaç dışında mal aldıklarını ve bunun da borsayı etkilediğini ifade etmiştir. Uzun süredir memlekette bir krizin olduğunu da neşreden gazete, bu krizin önlemler neticesinde kısa sürede ortadan kalkacağını vurgulamıştır.⁵⁴ Bu dönemde krizin bir anda biteceğini söylemek mümkün olmamakla birlikte, borsadaki dalgalanmaların önüne geçildiğini söylemek yanlış değildir. Ancak bu, sıkıntıların devam ettiği gerçeğini de ortadan kaldırmış değildir.

Dünyadaki vaziyete de dikkat çekmeye çalışan gazeteler krizin Amerika ve Avrupa'yı oldukça derinden sarstığını ve buna bir çözümün üretilmediğini kaydetmişlerdir. 2 Ekim'de

⁵¹ *Milliyet*, 22 Şubat 1930, s.1.

⁵² *Yarın*, 4 Nisan 1930, s. 1-2.

⁵³ *Milliyet*, 26 Mayıs 1930, s. 1-5.

⁵⁴ *Vakit*, 6 Haziran 1930, s. 4.

Milliyet Gazetesi Amerika'daki buhranın süratle devam ettiğini ve New York'ta çok büyük şirketlerin iflas ettiğini kaydetmiştir⁵⁵. Büyük buhranın ABD ve Avrupa'ya göre etkilerinin daha az gözlemlendiği ülkelerden biri olan Sovyet Rusya ise bu süreçte iktisâdî kalkınma planı hazırlamış ve buna göre hareket etmiştir. Türkiye de böyle bir kalkınma planının tarımda ve sanayide kalkınmayı sağlayabileceğini düşünerek yabancı uzmanlardan yardım talep etmiştir. Dolayısıyla 1930 yılı aynı zamanda planlı ekonominin gündeme girdiği bir yıl olmuştur. Her ne kadar planlı ekonomi 1930 yılından sonra gerçekleşse de böyle bir süreçte bu kararın alınması oldukça önem arz etmiş ve basında da kendisine yer edinmiştir⁵⁶.

Kriz süresince Türkiye'ye birçok yabancı uzman gelmiş ve çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Krizin Türkiye'ye olan etkileriyle birlikte bu sürecin nasıl atlatılacağı konusunda tavsiyelerde bulunan uzmanların çoğu tarıma ve özellikle tütün üretimine dikkat çekmeye çalışmışlardır. Bu uzmanlardan biri olan Rist, Türkiye'yi krizden kurtaracak olan şeyin tütün olduğunu ifade etmiş ve bundan istifade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'de yılda yaklaşık 70 milyon kilo tütünün üretilmesi ve bunlardan istifade edilmesi halinde ekonomiye ciddi bir kazanç sağlayacakları ifade edilmiştir⁵⁷.

1930 yılının sonunda gazeteler tasarruftan, yerli malından ve faydalarından bahsetmeye başlamışlardır. 12 Aralık'la birlikte başlayan Milli İktisat Haftası ülke genelinde yerli malı teşvikiyle yerli mallarıyla kutlanmış ve kısa sürede bayram havasına dönüşmüştür. Hakikaten de alınan tasarruf kararı özellikle bir önceki yıl ortaya çıkan borsa dalgalanmalarının önüne geçmiş ve ne kadar önemli olduğunu da kanıtlamıştır. "Vatandaş yerli malı giy ve para biriktir" manşetiyle kendine yer edinen bu haberle birlikte iktisâdî vaziyet hakkında da malumat verilmiştir. Bu milli haftayı iktisâdî terbiye okulu olarak adlandıran Yunus Nadi, milletin, yaşadığı felaketi yine birlik olarak atlatacağına değinmiştir⁵⁸.

1930 yılı gazetelerine krizle alakalı yansımalar çoğunlukla alınan tedbirlerle ilişkili olmuştur. Paranın değerinin korunması için yayımlanan kanundan, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne kadar birçok noktaya temas edilmiş ve krizi atlatabilmek adına yabancı uzmanlardan da görüşler alınmıştır. Gazetelerde kendine yer bulan önemli bir durum daha vardır ki o da yeni bir siyasi partinin kurulması durumudur. Fethi Okyar başkanlığında 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla kurulmuştur. İkinci bir partinin sorunlara çözüm üretme konusunda önemli bir işlevinin olacağı düşünülmüş ve partinin açılışı bu döneme denk getirilmiştir.

Fakat sıkıntıların giderek arttığı bu dönemde bunalımdan etkilenen isimlerin ve gericilerin parti altında birleşmeleri, bir anlamda partinin ipini çekmiştir. Yaşanan gerginliklerin faturasının kendi üzerine kesileceğini bilen fırka, 17 Kasım'da Fethi Bey ve arkadaşları tarafından kapatılmıştır⁵⁹. Serbest Fırka, aslında basında da kendisine yer edinmiştir. Fakat bu süreçte fırkanın iktisâdî beyanlarından ziyade Cumhuriyet Halk Fırkası'yla arasındaki siyasi çekişmelere yer verilmiştir. Dolayısıyla fırka, kısa bir süre sonra iktisâdî bir yeniliğe de imza atmadan kapatılmıştır.

⁵⁵ *Milliyet*, 2 Ekim 1930, s. 2.

⁵⁶ *Son Posta*, 21 Ekim 1930, s. 3.

⁵⁷ *Son Posta*, 20 Kasım 1930, s. 3.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1930, s. 1.

⁵⁹ S. Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s. 204-205.

SONUÇ

Bir milletin refahının ve milli bağımsızlığının en önemli göstergelerinden biri o milletin iktisâdî vaziyetidir. Dolayısıyla iktisat, tarih boyunca her devlet için en önemli unsurlardan biri olmuştur. Devletler sahip oldukları refahı geliştirmek ve koruyabilmek için daima çaba sarf etmişlerdir. Fakat bazı dönemlerde yaşanan olaylar bu çabaları sonuçsuz bırakmış ve sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Bu olaylar arasında zikredilebilecek en önemli durum savaş ekonomisi durumudur. Savaş, milletleri derinden etkileyen ve ciddi kayıplar verdiren bir durum olmakla birlikte, ekonomilere de ağır darbeler vuran bir vaziyettir. Tabii dünya genelinde yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen savaşlar doğal olarak tüm dünyanın ekonomisini de ağır darbeler vurmuşlardır ki burada zikredilmesi gereken ilk büyük savaş I. Dünya Savaşı'dır. Bu savaş neticesinde dünya genelinde birçok ülke ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmış ve savaş ekonomisinin etkisi altına girmiştir.

Savaşı diğer devletlere nazaran daha az kayıpla bitiren devlet ise ABD olmuştur. ABD hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında Avrupa'ya birçok kredi vermiş ve savaş malzemeleri satmıştır. Bu vesileyle sanayisi de güçlenen ABD, savaştan sonra da gücünü muhafaza etmiştir. Ancak gün geçtikçe bazı sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamış ve birtakım nedenler dolayısıyla ABD ekonomisi sekteye uğramıştır. Avrupa'nın kredileri ödeyememesi, ABD'nin iktisâdî beklentilerinin karşılanamaması gibi sebeplere ülkede sayısı giderek artan bankalar ve kredi alınımının artışı da eklenince problem daha da büyümüş ve sonuç itibarıyla 1929 sonlarına doğru New York borsasındaki ani düşüşle kendisini göstermiştir. Hisse senetlerinde yaşanan bu düşüşle ABD çok ciddi bir zarara uğramış ve ekonomik bir kriz dönemi başlamıştır. Fakat bu kriz zamanla tüm dünyayı etkisi altına almış ve büyük buhran olarak adlandırılmıştır.

Tüm dünyayı derinden etkileyen bu kriz Türkiye'de de kendisini göstermekten geri durmamış ve 1929 Ekim, Kasım aylarında Türk lirası değer kaybetmeye başlamıştır. Türk basınına da yansıyan bu süreç birçok gazete tarafından ithalat fazlalığıyla ilişkilendirilmiş, dolayısıyla ilk etapta krizden söz edilmemiştir. Türk lirasının giderek değerini kaybetmesi ise birtakım önlemleri zorunlu kılmış ve hükümet bu bağlamda bazı önlemlere başvurmuştur. Türk lirasının değerinin korunmasına yönelik bir kanun çıkarılmış, tasarruf ve yerli malı teşviki yapılmıştır. Yerli malı teşviki bütün ülke geneline yayılmış ve gazeteler bu süreçte yerli üretim yapan fabrikalara da yayınlarında yer vermişlerdir. Sonuç itibarıyla alınan önlemler borsadaki dalgalanmanın önüne geçmeyi başarmış, ancak ülke içerisindeki pahalılıkla kendisini hissettiren kriz bitmemiştir.

1930 yılına gelindiğinde dünya genelinde etkili olan krizin Türkiye'yi de etkilediğine dair haberler yayımlanmaya başlanmış ve yabancı uzmanlar getirilerek incelemeler yapılmıştır. Özellikle tarımın geliştirilmesi yönünde adımların atılmasını ön gören bu uzmanlar, Türkiye'nin tasarruf hamlelerinin de bir süre zarfı için önemli adımlar olduğunu vurgulamışlardır. 1930 sonlarına doğru yine tasarruf ve yerli malı haftası dâhilinde teşvikler devam etmiş ve mali krizin birlik içerisinde atlatılacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda bir Devlet Bankası ihtiyacı da daima gündemde tutulmuş ve bu anlamda yapılan çalışmalar ileride sonuç vermiştir.

Netice itibarıyla dünyada yaşanan büyük buhran Türkiye'yi de etkisi altına almış fakat diğer dünya devletleri düşünülünce onlara nazaran bu etkinin çok şiddetli olmadığı görülmüştür. Buna karşın henüz iktisâdî haritasını yeni çizen bir devlet için bu kriz oldukça zorlu bir dönemeç olmuştur. Diğer taraftan bu krizle birlikte iktisâdî politikasındaki eksikleri de gören Türkiye için yeni bir süreç başlamış ve 1930'larla birlikte planlı ekonomiye geçilmiştir. Elbette krizin etkilerini atmak uzun sürmüş fakat tarımda ve sanayide yapılan

girişimlerle birlikte Türkiye, kendi iktisâdî yolunu yine kendi şartlarına göre belirleyerek geliştirmiş ve uzunca bir süre bu ilerleyişi sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Gazeteler

- İkdam*, 29 Kasım 1929, s. 1.
Milliyet, 2 Ekim 1930, s. 2.
Milliyet, 9 Aralık 1929, s. 2.
Cumhuriyet, 20 Aralık 1929, s. 1.
Milliyet, 26 Mayıs 1930, s. 1-5.
Milliyet, 8 Aralık 1929, s. 3.
Cumhuriyet, 21 Ekim 1929, s. 2.
Cumhuriyet, 22 Ekim 1929, s. 1-2.
Son Saat, 23 Ekim 1929, s. 1-2.
Son Saat, 27 Kasım 1929, s. 1.
Vakit, 28 Kasım 1929, s. 3.
Cumhuriyet, 6 Aralık 1929, s. 1-2.
Cumhuriyet, 9 Aralık 1929, s. 1.
Vakit, 6 Haziran 1930, s. 4.
Cumhuriyet, 9 Aralık 1929.
Son Posta, 21 Ekim 1930, s. 3.
Son Posta, 20 Kasım 1930, s. 3.
Yarın, 4 Nisan 1930, s. 1-2.
Cumhuriyet, 20 Kasım 1929, s. 4.
Milliyet, 22 Şubat 1930, s.1.
İkdam, 25 Kasım 1929, s. 1.
Cumhuriyet, 5 Aralık 1929, s. 1-3.
Cumhuriyet, 6 Kasım 1929, s. 1.
Cumhuriyet, 4 Aralık 1929, s. 1-2.
Cumhuriyet, 13 Aralık 1929, s. 1.
Cumhuriyet, 25 Aralık 1929, s. 1-4.
Cumhuriyet, 12 Aralık 1930, s. 1.

Tetkik Eserler

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 22. Basım, İstanbul, 2017.

Aktan, Coşkun Can ve Şen, Hüseyin, Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt: 2, Sayı: 42, ss. 1225-1230.

Alpay, Yalın ve Alkin, Emre, *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*, Hümanist Kitap Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2020.

Aysal, Necdet, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2019, ss. 179-205.

Bulut, Mehmet, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *Bilig Dergisi*, Sayı: 26, Ankara, 2003, ss. 77-101.

Duman, Erhan, *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2011.

Erbay, Recep ve Hemen, Berfin, “1929 Ekonomik Buhranı’nın Türk Ekonomisi’ne Etkileri ve Buhran Döneminde Keynesyen Yaklaşım”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, Tekirdağ, 2019, ss. 124-130.

Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, İstanbul, 2007, ss. 63-73.

Ezer, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, Elâzığ, 2010, ss. 427-442.

Hafizoğulları, Zeki, “İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 46, Ankara, 2000, ss. 289-311.

Işık, Nihat ve Duman, Erhan, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Çankırı, 2012, ss. 73-101.

Pamuk, Şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2020.

Özçelik, Özer ve Tuncer, Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Afyon 2007, ss. 253-266.

Turan, Zübeyir, Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 56-80.

Tünay, Muharrem, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 1985, ss. 245-256.

Yardımcı, Mehmet Emin vd., “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, (Ed. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak), Umuttepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017, ss. 242-268.